

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι μάρτυρες είναι ένα από τα πιο σημαντικά αποδεικτικά μέσα. Έχουν απασχολήσει και συνεχίζουν να απασχολούν τη θεωρία και την πράξη. Στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και σε Ειδικούς Ποινικούς Νόμους περιλαμβάνονται πολλές διατάξεις που ρυθμίζουν τα ζητήματα της μαρτυρικής απόδειξης στην ποινική δίκη, για τα οποία υποστηρίζονται αντικρουόμενες απόψεις. Ορισμένα από αυτά, που εμφανίζουν έντονο θεωρητικό ενδιαφέρον και μεγάλη πρακτική σπουδαιότητα, αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Προσπάθησα να αναδείξω την ανακύπτουσα προβληματική, να παραθέσω την προσωπική μου άποψη και να παραθέσω το σύνολο σχεδόν της δημοσιευμένης νομολογίας, με σκοπό η παρούσα μονογραφία να συμβάλλει στην επίλυση συγκεκριμένων ζητημάτων που απασχολούν τον νομικό κόσμο της χώρας μας.

Στην προσπάθειά μου αυτή πολύτιμη υπήρξε η βοήθεια όλων των μελών του Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και ιδιαίτερα των συναδέλφων μου Καθηγητών, Α. Κωνσταντινίδη, Θ. Δαλακούρα και Δ. Συμεωνίδη, στους οποίους οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες για την πολύπλευρη στήριξή τους.

Η παρούσα μονογραφία είναι αφιερωμένη στον πατέρα μου Στέλιο Τριανταφύλλου, τον οποίο έχασα πριν από τριάντα χρόνια, με συνοδευεί, όμως, αδιάλειπτα σε όλη μου τη ζωή.

Αθήνα, Ιούλιος 2014

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΩΣ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟ ΜΕΣΟ

Ι. Η νομική φύση της μαρτυρίας

Στα πλαίσια της ποινικής διαδικασίας που ως αποτέλεσμα έχει την παραπομπή ή μη ενός προσώπου ενώπιον του αρμοδίου ποινικού δικαστηρίου και σε περίπτωση παραπομπής την αθώωση ή την καταδίκη του, ένα από τα κυριότερα αποδεικτικά μέσα για την αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας αποτελούν οι μάρτυρες, στους οποίους πολλές φορές στηρίζεται η τελική κρίση του ποινικού δικαστηρίου. Είναι γεγονός ότι οι μάρτυρες αποτελούν ίσως το πλέον παραδοσιακό, συνηθισμένο και αναγκαίο αποδεικτικό μέσο. Ποινική δίκη χωρίς μάρτυρες είναι δύσκολο να διεξαχθεί και για τον λόγο αυτόν υπάρχουν συγκεκριμένες διατάξεις στον κώδικα ποινικής δικονομίας που ρυθμίζουν τον τρόπο αντιμετώπισης μίας τέτοιας κατάστασης, η οποία εμφανίζεται συχνά στις αίθουσες των ποινικών δικαστηρίων. Όπως πολύ ορθά αναφέρεται, η πλήρης απουσία μαρτύρων σε μία ποινική δίκη αλλοιώνει την εικόνα της και αποχρωματίζει την ακροαματική διαδικασία¹, καθώς είναι απόλυτα αναμενόμενο η κατάθεση του μνηυτή-πολιτικώς ενάγοντα και η απολογία του κατηγορουμένου να χαρακτηρίζονται από μεροληπτικότητα, εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων και άλλα υποκειμενικά στοιχεία. Συνεπώς, τις περισσότερες φορές καθίσταται απόλυτα αναγκαίο η κρίση του δικαστή να στηρίζεται σε καταθέσεις τρίτων προσώπων, οι οποίοι καλούνται να καταθέσουν συγκεκριμένα γεγονότα για το αντικείμενο της υπό εξέταση ποινικής υπόθεσης.

Ως μάρτυρες λοιπόν νοούνται τα πρόσωπα εκείνα που καλούνται προς εξυπηρέτηση του σκοπού της απόδειξης να καταθέσουν γεγονότα ή περιστατικά που αφορούν μία δικαζόμενη ή ανακρινόμενη υπόθεση και με τα οποία βρίσκονται σε ορισμένη ιστορική σχέση². Από τον συγκεκριμένο ορισμό προκύπτει ευ-

1. Θ. Δαλακούρας, Ποινική Δικονομία, τ. Β΄ (2007), σελ. 54.

2. Για την έννοια του όρου «γεγονότα» βλ. Α. Κωνσταντινίδης, Οι εκτιμητικές κρίσεις των μαρτύρων, ΠοινΧρ. 1985, 54, Χρ. Μυλωνόπουλος, Γεγονότα και προσωπικές κρίσεις ως αντικείμενα της μαρτυρικής κατάθεσης στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ. 1989, 43, Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο (2011) 439, Ν. Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής

θέως ότι οι μάρτυρες καταθέτουν μόνο γεγονότα ή πραγματικά περιστατικά που αφορούν το αντικείμενο της δίκης, τα οποία υπέπεσαν στην αντίληψή τους και ανεξάρτητα εάν αφορούν μόνο την πράξη που αποδίδεται στον κατηγορούμενο ή μόνο τους διαδίκους ή και τα δύο³. Ο συγκεκριμένος όμως κανόνας έχει και εξαιρέσεις. Έτσι, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 203 ΚΠΔ, επιτρέπεται, εάν κριθεί αναγκαίο, η κλήτευση και η εξέταση ως μαρτύρων προσώπων που έχουν ειδικές γνώσεις προκειμένου να διαγνώσουν μία κατάσταση πραγμάτων που δεν υπάρχει πια, ώστε με την κατάθεσή τους να συνδράμουν τον δικαστή σε ζητήματα που έχουν τεθεί στην κρίση του και που εύλογα αγνοεί ελλείψει ειδικών γνώσεων. Περαιτέρω, από την πολύ σημαντική διάταξη του άρθρου 224 παρ. 1 εδ. β' ΚΠΔ προκύπτει ότι ως μάρτυρες μπορούν να εξετασθούν πρόσωπα, τα οποία δεν καταθέτουν γεγονότα που υπέπεσαν στην άμεση αντίληψή τους, αλλά για γεγονότα, τα οποία πληροφορήθηκαν από άλλους υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι θα κατονομάσουν την πηγή των πληροφοριών τους. Πρόκειται για τους επονομαζόμενους «εξ ακοής μάρτυρες», η διάγνωση της αξιοπιστίας της κατάθεσής τους είναι αναμφίβολα ιδιαίτερα δυσχερής.

Εντούτοις, η κατά τα ανωτέρω αναγκαία εμφάνιση και εξέταση ορισμένων προσώπων προσδίδει στην διά μαρτύρων απόδειξη δημόσιο χαρακτήρα που αποτυπώνεται στη βούληση του νομοθέτη όπως αξιοποιηθούν οι πληροφορίες-γνώσεις τους για την έκδοση ορθής δικαστικής απόφασης⁴. Ταυτόχρονα της προσδίδει και υποχρεωτικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι αξιώνεται από εκείνον που γνωρίζει και μπορεί να συνεισφέρει, να κληθεί, να προσέλθει και να καταθέσει, εκτός εάν υπάρχει διαφορετική πρόβλεψη στο νόμο. Τούτο ρητά ορίζεται στη

δίκης, 305, Α. Κωνσταντινίδης, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 220, Α. Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, 254, Θ. Δαλακούρας, ό.α. Επίσης U. Eisenberg, Beweisrecht der StPO, 359, K. Zacharias, Der gefährdete Zeuge im Strafverfahren, 30, U. Hellmann, Strafprozessrecht, 249, K. Volk, Grundkurs StPO, 199, Meyer-Goßner/Schmitt, Strafprozessordnung, 174, L. Senge σε Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung, 248, K. Müller, Polizeibeamte als Zeugen im Strafverfahren, 19, W-D Brodag, Strafverfahrensrecht, 76, V. Krey, Deutsches Strafverfahrensrecht, 74.

3. Από τον ανωτέρω ορισμό προκύπτει η ιδιαίτερη σημασία του έργου της επιλογής εκείνων των προσώπων που πραγματικά μπορούν να καταθέσουν για τα πραγματικά εκείνα γεγονότα, με τα οποία τα έφερε σε επαφή η ιστορική φορά των πραγμάτων και των οποίων «έγιναν μάρτυρες», χωρίς την αναφορά προσωπικών κρίσεων παρά μόνο όταν αυτές είναι αναγκαίες για την κατάθεση των ως άνω γεγονότων. Βλ. Ν. Ανδρουλάκης, «Κατατιθέμενα γεγονότα» και «προσωπικά κρίσεις» κατ' άρθρον 223 παρ. 1 ΚΠΔ, ΠοινΧρ. 1971, 353 επ.

4. Μεταξύ άλλων Θ. Δαλακούρας, Ποινική Δικονομία (2012), 207.

διάταξη του άρθρου 209 ΚΠΔ, σύμφωνα με την οποία «αν κάποιος καλείται νόμιμα για μαρτυρία, δεν μπορεί να την αρνηθεί, εκτός από τις εξαιρέσεις που ρητά αναφέρονται στον κώδικα». Η «υποχρέωση για μαρτυρία» αποτελεί λοιπόν τον κανόνα, καθότι με τον τρόπο αυτό προωθείται και εξασφαλίζεται το δημόσιο συμφέρον για ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Ακόμα και πρόσωπα που λόγω μίας προσωπικής κατάστασης, όπως οι διανοητικά ασθενείς, αδυνατούν να καταθέσουν τα γεγονότα, όπως ακριβώς έλαβαν χώρα, έχουν υποχρέωση προς μαρτυρία προκειμένου ο δικαστής να αποκομίσει τυχόν κρίσιμα στοιχεία για την δικαζόμενη υπόθεση, ενώ και οι επονομαζόμενοι «απειλούμενοι μάρτυρες» μπορεί να κληθούν να καταθέσουν παρά το γεγονός ότι κατά την εκπλήρωση της εν λόγω υποχρέωσής τους είναι πιθανή η διακινδύνευση της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας ή άλλου εννόμου αγαθού τους⁵. Ο κληθείς μάρτυρας οφείλει επίσης να καταθέσει την αλήθεια, διαφορετικά καθιστά εαυτόν ποινικά υπόλογο και ειδικότερα έχει την υποχρέωση να καταθέσει οτιδήποτε θεωρείται χρήσιμο για την εξακρίβωση της αλήθειας (άρθρο 357 ΚΠΔ). Από τα ανωτέρω δεν μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι μάρτυρες αποτελούν απλώς ένα προσωπικό αποδεικτικό μέσο, ένα αντικείμενο της ποινικής διαδικασίας, το οποίο εξυπηρετεί την επίτευξη του σκοπού της ποινικής δίκης. Αντίθετα, αποτελούν υποκείμενα της ποινικής δίκης, στα οποία αναγνωρίζονται συγκεκριμένα δικαιώματα, χρήζουν δε ορισμένες φορές ειδικής προστασίας, την οποία οφείλει η Πολιτεία να παρέχει⁶.

Παρά το γεγονός, όμως, ότι οι μάρτυρες αποτελούν ένα από τα κυριότερα αποδεικτικά μέσα της ποινικής δίκης, στα οποία πολλές φορές στηρίζεται ίσως και αποκλειστικά η έκδοση μίας δικαστικής απόφασης, δεν είναι λίγες οι φορές εκείνες που μία πεπλανημένη μαρτυρία ή άλλως μία μαρτυρία μη ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα οδηγεί σε εσφαλμένες δικαστικές κρίσεις. Αυτό έχει ως συνέπεια να διατυπώνεται -όχι αδικαιολόγητα- η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το εν λόγω αποδεικτικό μέσο, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι το ειλικρινές ή μη περιεχόμενο μίας μαρτυρικής κατάθεσης εξαρτάται συχνά από διάφορους παράγοντες, οι οποίοι επενεργούν και ως αποτέλεσμα έχουν την εμ-

5. Βλ. ενδεικτικά R. Griesbaum, *Der gefährdete Zeuge*, ΠοινΧρ. 1998, 935 επ. (μετ. Κ. Βαθιώτης), όπου αναφέρεται ότι η Πολιτεία οφείλει να μεριμνά για την προστασία αυτών των μαρτύρων όταν υφίσταται σοβαρός κίνδυνος για τα ως άνω προστατευόμενα έννομα αγαθά, όχι όμως και σε περιπτώσεις απλών ενοχλήσεων (π.χ. ανώνυμα τηλεφωνήματα).

6. Για ιδιαίτερη επιβάρυνση των μαρτύρων στην ποινική διαδικασία λόγω της θέσης και του ρόλου τους κάνει λόγο η K. Maaß, *Der Schutz besonders sensibler Zeugen*, 8. Για τις υποστηριζόμενες στη Γερμανία απόψεις ως προς την υποχρέωση της πολιτείας να λαμβάνει μέτρα προστασίας των μαρτύρων βλ. C-K Weyand, *Die Schutzinteressen des gefährdeten Zeugen und das Strafverfolgungsinteresse des Staates de lege lata*, 40-53.

φάνιση σφαλμάτων και παραλείψεων⁷. Η ικανότητα αντίληψης, επεξεργασίας και μνήμης των γεγονότων διαφέρει από μάρτυρα σε μάρτυρα⁸. Όταν αυτό συμβαίνει, οδηγεί κατά κανόνα στην παραπλάνηση του δικαστή και συνακόλουθα στην έκδοση εσφαλμένης δικαστικής απόφασης. Εκτός από τις αναλήθειες που πολλές φορές ηθελημένα αναφέρονται, στην δικαστηριακή πρακτική παρατηρούνται δυστυχώς συχνά και 'εσφαλμένες' καταθέσεις μαρτύρων, οφειλόμενες σε πλάνη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σοβαρός κίνδυνος για τη σωστή διερεύνηση της υπό εξέταση υπόθεσης και συνακόλουθα για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Πράγματι, δεν είναι λίγες οι φορές εκείνες που αποδεικνύεται τελικά αναληθής η κατάθεση ενός μάρτυρα, ο οποίος για οιονδήποτε λόγο έχει εσφαλμένη αντίληψη και χωρίς προσωπικό συμφέρον αλλά με επιμονή και απόλυτη πεποίθηση υποστηρίζει την αντίληψη του, με αποτέλεσμα και αυτός τελικά να αυταπατάται και η δικαιοσύνη να παραπλανάται. Εάν μάλιστα σε συγκεκριμένη ποινική υπόθεση παρατηρείται έλλειψη άλλων αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία ο δικαστής θα μπορούσε να συναξιολογήσει προκειμένου να καταλήξει στην τελική του κρίση, τότε δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η έκδοση της δικαστικής απόφασης μπορεί να αποτελέσει το αποτέλεσμα μίας εσφαλμένης και αναληθούς μαρτυρικής κατάθεσης. Αυτό βέβαια είναι απόλυτα φυσιολογικό, καθότι, όπου εμπεριέχεται ο προσωπικός παράγοντας, είναι αναμενόμενο να τίθεται σε κίνδυνο η αντικειμενικότητα και συνακόλουθα η αποκάλυψη της αλήθειας.

Ήδη από το έτος 1959 ο Καθηγητής της Εγκληματολογίας Κ. Γαρδίκας σε σχετική του μελέτη ανέφερε ότι: «*Η δια των μαρτύρων απόδειξις έχει μεγάλα ελαττώματα και άγει την ποινικήν δικαιοσύνην εις μεγάλας πλάνας*»⁹. Ως πρώτο μειονέκτημα αναφέρεται το γεγονός ότι πολλοί από εκείνους που θα μπορούσαν να συνδράμουν με την κατάθεσή τους στην ορθή απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, αποφεύγουν την μαρτυρία, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η αποκάλυψη της αλήθειας και κατ' επέκταση πολλοί ένοχοι σοβαρών εγκλημάτων να διαφεύγουν την δίκαιη τιμωρία ή αθώοι άνθρωποι να καταδικάζονται άδικα. Ως δεύτερο μειονέκτημα αναφέρεται ο μεγάλος αριθμός των ψευδών μαρτυριών που γίνονται με επίγνωση του ψεύδους. Αυτό μπορεί να οφείλεται μεταξύ άλλων στη συμπά-

7. Ο C. Prittitz, *Der Mitbeschuldigte im Strafprozeß*, 84 χαρακτηρίζει τους μάρτυρες ως την «*αχίλλειο πτέρνα*» της ποινικής διαδικασίας.

8. Έτσι ορθά Ν. Λίβος, Η μη-γραμμικότητα της μαρτυρικής καταθέσεως στην ποινική δίκη, *ΠοινΧρ.* 1990, 129 επ., 133.

9. Κ. Γαρδίκας, Η αξία της δια μαρτύρων αποδείξεως εν τη ποινική δίκη, *ΠοινΧρ.* 1959, 65 επ. Σύμφωνα με τον Κ. Geppert, *Der Zeugenbeweis*, *Jura* 1991, 85, η αντίληψη, η μνήμη, η αναπαραγωγή-μετάδοση και η προσωπική αξιοπιστία του μάρτυρα αποτελούν τις τέσσερις πηγές εσφαλμένης μαρτυρικής κατάθεσης και πρόκλησης ανασφάλειας.

θεια ή την αντιπάθεια προς τον δράστη ή το θύμα, στον φόβο διακινδύνευσης προσωπικών συμφερόντων και στον φόβο εκδίκησης, με αποτέλεσμα την εκούσια παραμόρφωση της αλήθειας ή ακόμα και την σιγή¹⁰. Ως σπουδαιότερο μειονέκτημα θεωρείται ο μεγάλος αριθμός των αναληθών μαρτυριών, χωρίς επίγνωση του ψεύδους, οι οποίες μεταξύ άλλων μπορεί να οφείλονται σε πλημμελείς εντυπώσεις του μάρτυρα, σε σφάλματα της μνήμης, σε πλάνη λόγω υποβολής ή αυθυποβολής, στη χρήση λέξεων ή εκφράσεων που αλλοιώνουν την πραγματική έννοια εκείνων που ο μάρτυρας επιθυμεί να καταθέσει, σε ιδιαίτερα στοιχεία της φαντασίας ή της προσωπικότητάς του, σε διάφορους ψυχολογικούς παράγοντες, που τυχόν επενεργούν, καθώς και σε σφάλματα ή ατέλειες των αισθητηρίων οργάνων του, ιδιαίτερα δε της ακοής και της όρασης¹¹.

Ιδιαίτερη αλλά όχι σπάνια περίπτωση αποτελεί και η κατάθεση αληθών αλλά μη πειστικών στοιχείων είτε επειδή τα αναφερόμενα δεν είναι από μόνα τους ικανά να πείσουν περί της εγκυρότητάς τους είτε επειδή ο τρόπος που εισφέρονται στην ποινική διαδικασία από τον εξεταζόμενο μάρτυρα δεν μπορεί να πείσει το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο.

Με βάση λοιπόν τις ανωτέρω επισημάνσεις καθίσταται προφανές ότι καθοριστικής σημασίας αποτελεί η ικανότητα του δικαστή να μπορεί να αξιολογεί την εκάστοτε μαρτυρική κατάθεση και ειδικότερα τον βαθμό της αντικειμενικότητας και της εναρμόνισής της στην πραγματικότητα, συνυπολογιζομένων όλων εκείνων των στοιχείων που την καθιστούν πολλές φορές ελαττωματική και επισφαλής. Επιπρόσθετα, ο δικαστής οφείλει να μην χρησιμοποιεί την τυχόν προσωπική του γνώση ως προς την διερευνώμενη αξιόποινη πράξη και να μην εκδίδει σχετική απόφαση στηριζόμενος σ' αυτήν. Για τον λόγο αυτόν είναι αναγκαίο όπως βασίσει την τελική του κρίση στα υπάρχοντα αποδεικτικά στοιχεία, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι καταθέσεις τρίτων προσώπων που έχουν αντίληψη επί της αποδιδόμενης στον κατηγορούμενο πράξης ή επί γεγονότων που σχετίζονται με αυτήν. Συνακόλουθα, είναι επίσης αναγκαίο για την εκπλήρωση του σκοπού της ποινικής δίκης όπως τα πρόσωπα αυτά προσέλθουν και μαρτυρήσουν, ώστε το έγκλημα να μην μείνει ατιμώρητο και το γενικό δημόσιο συμφέρον να μην υποστεί βλάβη. Από την εν λόγω λοιπόν αναγκαιότητα προκύπτει

10. Όπως ορθά αναφέρει ο Κ. Βαθιώτης, Η προστασία μαρτύρων κατά το άρθρο 9 του Νόμου 2928/2001, ΠοινΧρ. 2001, 1045 «ο φόβος του μάρτυρος για ό,τι ενδέχεται να συμβεί μετά την κατάθεσή του επιδρά σημαντικά στο περιεχόμενο των στοιχείων όσων καταθέτει. Ένας φοβισμένος μάρτυρας, εκτός από το ότι μπορεί, αισθανόμενος ότι απειλείται, να φανεί απρόθυμος να καταθέσει γενικώς, είναι πιθανό να μην θέλει να αποκαλύψει τα πάντα, να επικαλεσθεί άγνοια ή κενά μνήμης, να καταθέσει ψευδή στοιχεία ή, τέλος, να ανακαλέσει κάποια άλλα».

11. Βλ. αντίστοιχα, Schröder/Verrel, Strafprozessrecht, 34.